

**УПРАВЛІНСЬКО-ЛІДЕРСЬКІ ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКІ ЗДІБНОСТІ
ШКОЛЯРІВ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ
ADMINISTRATIVE LEADERSHIP SKILLS AND ENTREPRENEURIAL
ABILITIES OF SCHOOLCHILDREN: BASIC ASPEKTS**

У статті визначено основні аспекти управлінсько-лідерських і підприємницьких здібностей школярів, до яких віднесено активність, здатність генерувати ідеї та запалювати ними інших, вміння спілкуватися, працювати в команді, здійснювати планування, організацію, керівництво, координацію і контроль, уміння роботи з текстовою інформацією, наявність відповідних рис характеру та якостей особистості.

Ключові слова: здібності, управлінські здібності, лідерські здібності, підприємницькі здібності, розвиток школярів.

Постановки проблеми. Розвиток інтелектуального, духовного й економічного потенціалу України, становлення громадянського суспільства істотно залежить від специфіки зростання лідерського потенціалу, популяризації та засвоєння основ підприємництва, якості управління.

Сучасні економічні та політичні зміни в усьому світі вимагають створення гнучкої та ефективної системи управління підприємствами та установами, що викликає необхідність корекції навчально-виховного процесу з метою підготовки кваліфікованих спеціалістів, які компетентні зі своєї спеціальності, та здатні ефективно здійснювати управлінську діяльність.

Водночас, за умов інтенсивних демократичних, соціальних, державно-правових перетворень для ефективного функціонування держави й кардинального реформування політичної сфери та соціально-економічних відносин, необхідним є створення потужного та дієздатного лідерства. Як

авторитетний працівник підприємства або установи, член організації чи соціальної групи, лідер здатний відігравати істотну роль у соціально-політичних процесах, у регулюванні взаємовідносин у колективі, групі, взагалі у суспільстві. Лідерство є сучасною концепцією управління, насамперед, управління змінами, адже його ефективності сприяє не стільки рівень посади, скільки рівень розвитку лідерських здібностей.

В умовах конкурентного середовища також важливим та необхідним є розвиток підприємництва, – самостійної, ініціативної господарської діяльності громадян, що спрямована на отримання прибутку і здійснюється від свого імені на власний ризик. Запорука успішного здійснення підприємницької діяльності – високий рівень розвитку лідерських та управлінських здібностей, мотивації, творчих здібностей, відповідальність, ініціативність, цілеспрямованість, здатність ризикувати, приймати рішення, вирішувати проблеми тощо.

Отже, для оптимального розвитку українського суспільства, зростання економіки країни, здійснення змін, ініціювання та впровадження реформ стратегічно важливим фактором стають лідерство та підприємливість, управлінські уміння особистості, що мотивує важливість розвитку відповідних здібностей у сучасних школярів.

Аналіз наукових досліджень. Актуальні для окреслення термінів «управлінські здібності», «лідерські здібності», «підприємницькі здібності» поняття «управління» та «лідерство», «підприємництво» розглянуто у працях низки вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема сутність, функції та принципи управління досліджували І. Василенко, С. О'Доннел, Г. Емерсон, Л. Калініна, Г. Кунц, О. Мороз, Л. Нечаюк, А. Охріменко, Ф. Тейлор, Н. Телеш, А. Файоль, Р. Фалмер, Ф. Хайек, особистісні риси успішного керівника – М. Вудкок, В. Лебедев, О. Левченко, Г. Мальована, В. Третьяченко, Д. Френсіс та ін., сутність та різні аспекти управлінських здібностей – А. Карпов, О. Свірін, Н. Ревська, Л. Уманський.

Феномен лідерства, його концепції, лідерські якості описували Р. Акофф, У. Бенніс, Е. Богардус, С. Гайдученко, П. Гронн, Ю. Дженнінгс, Е. Дубровська, С. Калашнікова, В. Ковальчук, Ю. Морозов, А. Наумов, Н. Нижник, Т. Підлісна, А. Сбруєва, Дж. Спіллейн, Р. Стогділл, Ф. Тейлор, М. Фуллан, І. Ченг, Е. Шейн, Н. Шергенг, Е. Яхонтова, лідерські якості особистості – С. Кіркпатрік, Г. Лактіонова, Т. Пітерс, Л. Продрому, Р. Стогдил, розвиток лідерських якостей школярів – Д. Алфімов, Т. Вежевич, І. Пескова, А. Семенов.

Сутність підприємництва, поняття «підприємець», мотиви підприємницької діяльності висвітлювали Л.Абалкін, С. Брю, Ф. Гайек, П. Друкер, К. Макконелл, Г. Мінтцберг, А. Сміт, Й. Шумпетер, А. Камінка, специфіку підприємливості (підприємницької здібності) – Г. Гінс, В. Пилипенко, Й. Шумпетер, особистісні якості, риси підприємця – А. Агеєв, А. Бусигіна, М. Вудкок, А. Гончар, М. Пітерс, Ю. Старостін, Ф. Хайєк, Н. Хілл, Й. Шумпетер, формування в учнів готовності до підприємницької діяльності В. Дрижак, О. Камишанченко, Р. Лучечко, С. Мельников, Р. Пустовіт, К. Старченко, О. Тополь, аспекти готовності та підготовки молоді до підприємницької діяльності досліджували такі українські вчені як О. Камишанченко, Р. Лучечко, С. Мельников, Р. Пустовіт, К. Старченко, О. Тополь та ін. Водночас, на сьогодні недостатньо дослідженою є проблема розвитку управлінсько-лідерських та підприємницьких здібностей школярів.

Мета статті полягає в окресленні основних аспектів управлінсько-лідерських і підприємницьких здібностей школярів.

Виклад основного матеріалу. Здібності – найсуттєвіші риси особистості, «індивідуально-психологічні особливості, що виявляються в діяльності, є умовами її успішного виконання і спричиняють відмінності в динаміці оволодіння необхідними для людини знаннями, навичками і вміннями» [5, с. 217].

Для визначення сутності управлінських здібностей школярів вважаємо за доцільне врахування низки чинників. Так, на нашу думку, суттєвим є

усвідомлення того, що управління має забезпечувати структурну цілісність систем, забезпечувати «життєдіяльність, цілеспрямовану динаміку їх розвитку» [4, с. 364]; «підтримання заданого режиму діяльності, реалізацію програми досягнення мети» [7, с. 657]; «реалізацію конкретних програм і практичних завдань» [4, с. 364]; «цілеспрямований вплив на певний об'єкт з метою його зміни в майбутньому» [2, с. 10], «специфічною формою накопичення та використання корисної інформації» [6, с. 21].

Водночас, доцільним є врахування функцій управління (за А. Файолем): планування, організація, керівництво, координація і контроль. Тому вважаємо важливими для управлінських здібностей школярів такі аспекти:

- цілепокладання (ознайомлення із різновидами цілей, формулювання цілей, вибір із запропонованих цілей найбільш пріоритетних);
- прогнозування (індивідуальний або колективний прогноз, різні види сценаріїв розвитку подій);
- планування, розроблення стратегії і тактики досягнення цілей;
- організація, керівництво, координація навчальної діяльності;
- прийняття рішень – здійснення індивідуального або колегіального вибору із альтернатив, дій із формулювання, прийняття, реалізації рішень і контролю за їх виконанням.
- контроль, корекція негативних аспектів, внесення змін у процес діяльності для отримання необхідних результатів.

На окреслення управлінських здібностей впливає розуміння різних ролей керівника за характером діяльності (за Г. Міцбергом): міжособистісних – головний керівник; лідер; посередник, зв'язкова ланка; інформаційні ролі – приймач та поширювач інформації, інформатор, аналітик; ролі, пов'язані з прийняттям рішень – підприємець; той, хто усуває недоліки, вирішує проблеми; розпорядник ресурсів; відповідальний учасник переговорів, той, хто вирішує конфлікти).

Перспективою розвитку управлінських здібностей школярів вважаємо володіння демотичним стилем управління. Водночас, доцільним є розвиток таких рис особистості як активність, домінантність, упевненість у собі, незалежність, емоційна врівноваженість, стресостійкість, енергійність, рішучість, креативність, прагнення до досягнення мети, заповзятливість, відповідальність, товариськість та ін.

Для уточнення сутності поняття «лідерські здібності» доцільним є розгляд поняття «лідерство». Так, М. Альберт, І. Волков, М. Мескон, П. Нортхауз, Б. Паригін, Л. Уманський, Ф. Хедоурі, Е. Шейн визначають лідерство як здатність впливати на окрему особистість, групу; управлінський вплив; процес організації та керування спілкуванням і діяльністю членів групи, що здійснюється завдяки цінним особистісним якостям для досягнення спільної мети за мінімальний термін з максимальним ефектом.

«Лідер – це член групи, який спонтанно висувається на роль неофіційного керівника в умовах певної, специфічної і, як правило, достатньо значимої ситуації, щоб забезпечити організацію спільної, колективної діяльності людей для найбільш швидкого й успішного досягнення загальної мети.» [3, с.141]

На думку С. Гайдученко Л. Даниленко, Р. Дентон, Л. Карамушки, Дж. Коттера, Н. Тічі, С. Чернова, лідер є енергійною та вольовою людиною, володіє ідеями, бачить мету, передбачає зміни, впроваджує їх, формує ставлення до змін, приймає рішення, надає іншим сил. За Б. Паригінім, лідер – це «акумулятор настрою і регулятор стану спільноти», який спонтанно займає лідерську позицію зі згоди групи [3, с.139].

Модель сильного лідера (за Ї. Ченгом) передбачає надання іншим членам колективу підтримки, розвиток прихильності до запровадження змін, до активізації позитивної взаємодії; потребує наявності в лідера ясного і логічного мислення, здатності до формулювання чітких цілей і перспектив, передбачає уміння розвитку ефективного співробітництва, надання підтримки позитивним

ініціативам, розв'язання конфліктів між членами колективу; спонукає інших до професійного розвитку й удосконалення якості роботи тощо.

З давніх часів вважалося, що лідером може стати лише особлива людина, наділена особливим даром – харизмою.

Для оптимального окреслення поняття «лідерські здібності школярів» слід враховувати типологію лідерства. Зокрема, Б. Паригін диференціює лідерство за такими критеріями [3, с.147]:

- за змістом діяльності – лідер-натхненник (пропонує групі власну програму діяльності), лідер-виконавець (організовує виконання заданої програми), лідер-натхненник-виконавець;
- за стилем керівництва – авторитарний, демократичний, який поєднує елементи обох стилів;
- за характером діяльності – універсальний (постійний у вияві лідерських якостей), ситуативний.

Водночас, (за Бейлзом Р., Слейтором Ф.) за внутрішньогруповими функціями розрізняють інструментальних лідерів (які сприяє досягненню мети), емоційних (зусилля яких спрямовані на досягнення сприятливого психологічного клімату); лідерів змішаного типу (займаються реалізацією обох функцій).

На нашу думку, лідер має бути і натхненником, і виконавцем, застосовувати демократичний стиль керівництва, бути постійним у вияві лідерських якостей.

Водночас, ми поділяємо погляди Г. Мінтцберга, який перелічив такі якості успішного лідера: здатність встановлювати та підтримувати систему відносин з людьми, керувати іншими, вирішувати конфлікти, працювати з інформацією, приймати рішення, мати дар підприємця, бути здатним здійснювати самоаналіз.

Необхідним аспектом лідерських здібностей є такі якості як активність, впевненість у собі, врівноваженість, стресостійкість, підприємливість,

відповідальність, комунікабельність, справедливість, чесність, рішучість, самостійність, товариськість та ін.

Для окреслення сутності підприємницьких здібностей необхідним є детальний розгляд сутності підприємництва. Так, Г. Мінтцберг зазначає, що мати дар підприємця – це бути здатним іти на виправданий ризик і на впровадження нововведень. За Й. Шумпетером, К. Макконеллом, С. Брю, В. Пилипенко, підприємець – це економічний лідер, який приймає основні рішення, що потребує розуму та рішучості. Водночас, слід враховувати, що підприємець відшукує можливості всередині організації і за її межами, розробляє і впроваджує проекти з удосконалення, які зумовлюють зміни, контролює розроблення проектів.

Мотиваційними аспектами до здійснення підприємницької діяльності є не тільки прибуток, а й досягнення успіху, можливість для самореалізації, виявлення творчості тощо. Для підприємця важливими є активність, ініціативність, самостійність, винахідливість, рішучість, наполегливість.

Тобто, визначаючи підприємницькі здібності, слід враховувати, що підприємництво – це здатність виявляти активність, іти на виправданий ризик, впроваджувати нововведення, приймати рішення тощо. На нашу думку, підприємницькі здібності школярів доцільно виокремлювати відповідно до таких функцій підприємця: інноваційної, управлінської, ресурсної та ризикової. Підприємницькі здібності учнів – це здатність до впровадження нововведень, прийняття рішень, виправданого ризику, виявлення творчих здібностей, активність, ініціативність, самостійність, винахідливість, рішучість, наполегливість та ін.

Аналіз наукових праць з окресленої проблематики дозволяє структурувати управлінсько-лідерські та підприємницькі здібності школярів таким чином:

- здатність генерувати нові ідеї та запалювати ними інших;

- здатність до прогнозування, прийняття рішень, вміння планувати індивідуальну та колективну навчальну діяльність; здійснювати організацію, керівництво та координацію навчальної діяльності, контроль, корекцію отриманих результатів (за необхідності);
- вміння налагоджувати контакти, спілкуватися з оточуючими, працювати в команді;
- вміння добирати необхідну текстову інформацію, її опрацьовувати, створювати власну;
- наявність таких рис характеру та якостей особистості як активність, ініціативність, цілеспрямованість, упевненість у собі, сміливість, рішучість, ініціативність, енергійність, працьовитість, наполегливість, старанність, відповідальність, самостійність, доброзичливість, здатність до емпатії, уважність, комунікабельність, емоційна врівноваженість, стресостійкість, дисциплінованість, винахідливість тощо.

Надзвичайно важливим аспектом управлінсько-лідерських та підприємницьких здібностей школярів є активність, яка має переростати у проактивність (за С. Кові) – здатність людини брати на себе відповідальність та ініціативу й фокусуватися на тому, що можливо змінити, «діяти на основі принципів, а не просто залежати від емоцій або обставин» [1, с.10].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Управлінсько-лідерські та підприємницькі здібності школярів – це комплексне утворення, сукупність здатностей, відповідних умінь, рис характеру та особистих якостей. Для оптимального розвитку управлінсько-лідерських та підприємницьких здібностей учнів є необхідним розроблення відповідної методики, її апробація та впровадження в освітній процес сучасної української школи.

Список використаних джерел

1. Кови С.Р. Семь навыков высокоэффективных семей [Електронний ресурс] / С.Р. Кови. – Режим доступу: <http://loveread.ec>

2. Охріменко А.Г. Основи менеджменту: навч. посіб. / А.Г. Охріменко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 130 с.
3. Парыгин Б. Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории. – СПб. : ИГУП, 1999. – 592 с.
4. Соціальна філософія. Короткий енциклопедичний словник // В.П. Андрущенко, М.І. Горлач. – Київ-Харків : ВМП «Рубікон», 1997. – 398 с.
5. Степанов О.М. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник / О.М. Степанов, М.М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 520 с.
6. Теоретико-прикладні аспекти управління закладами освіти: Науково-методичний посібник / Л.М. Калініна, Н.М. Островерхова, А.Ф. Остапенко. – К. : «Актуал. освіта», 2002. – 310 с.
7. Філософський енциклопедичний словник. / В.І. Шинкарук, Є.К. Бистрицький, М.О. Булатовта ін. – К. : Абрис. – 742 с.
8. Шевчук Л.М. Управлінсько-лідерські здібності молодших школярів: сутність та специфіка / Л. Шевчук. – Український педагогічний журнал. – 2016. – №4. – С. 18-22.
9. Mintzberg H. The Nature of Managerial Work. - New York: Harper & Row, 1973.

On the basis of the concepts analysis of «leadership», «management» and «entrepreneurship» there were outlined the subject matter of management, leadership and entrepreneurial abilities.

Management is determined as system arrangement; a function of highly organized forms of life, society, industrial and mechanical area which ensures their structural integrity, life-sustaining activity that is aimed on their dynamic development, the object impact for its change in the future; specific form of information accumulation. The concept of "leadership" is interpreted as the impact on groups of people, the type of management interaction that encourages them to achieve the goal; interpersonal interactions that is carried out through the communication process.

Entrepreneurship is an ability to take the justified risk and to introduce innovations. A businessman is an economic leader who makes main decisions, that need wit and decisiveness, who searches for possibilities inside and outside the organization, develops and introduces projects which deal with improvements, that predetermine changes, control development of projects.

Managerial skills of pupils are allocated according to their management functions (planning, organization, management and control) in the light of their personal activity measurement (related to the particular system organization and management), staff (which involves people management, interpersonal interaction organization), industrial and technological (directly related to the organization of the technological process). Typology managerial skills is grounded on the basis of mutually complemented using of functional, activity, structural and psychological criteria.

The leadership abilities of school students consist such aspects: the ability quickly and accurately to determine the best course of action, to lead the others by chosen way, to establish partnership cooperation, to work in a team, to be able to take responsibility for achieving goals overcoming challenges and so on. However there are important qualities such as credibility, activity, dominance, confidence, exactingness, tolerance, creativity, communicativeness, balance and stress resistance, reliability, perseverance, fairness, honesty, determination and so on.

Entrepreneurship capabilities are picked out in accordance with such functions of a businessman: innovation, management, resource and risk. Entrepreneurial skills include activity, initiative, showing up creativity, capacity for introducing innovations, making decisions and, running the justified risk, independence, resourcefulness, determination, perseverance, etc.

Keywords: abilities, management abilities, leadership abilities, entrepreneurial abilities, development of management and leadership abilities, development of entrepreneurial abilities, the development of school students.